

ŞAH VELİYYULLAH DEHLEVÎ'YE* GÖRE HAK VE BATIL DİN**

Yazan: J. M. S. Baljon

Çeviri: Dr. İsmail Çalışkan***

“Hak din”in ne olduğunu belirlemede esas alınacak temel metin, saf imanın, Allah tarafından insanın içinde yaratılan insanın doğal yapısı (*fitrat*) ile mütenasip uygunluklar arzettiğini açıklayan Kuranî ayettir¹. Doğru bir kulun ana dayanağı kendi fitratıdır, çünkü o kişi bilir ki Yaratıcısı olan Allah, tanrı hakkında doğru idrak ve doğru bilgiyi insan fitratına yerleştirmiştir². “Bu bilgiyi insanın doğal yapısına Allah’ın yerleştirdiğini ve temel dini vazifelerin de bu bilgi üzerine yüklendiğini inkar eden herhangi bir kişi zındıktır”³. Gerçekte fitrat; “zamanın değişmesiyle değişmeyen⁴ ve bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri *dîn* (religion)”⁵ anlamına gelir. Dolayısıyla peygamberler arasında ibadet etme ve yardımını isteme konusunda Allah’a hiçbir ortağın koşulamayacağı; Allah’ın bütün olayları onları yaratmadan önce belirlediği; yeniden dirilme, cennet ve cehennem (birek sembol olmayıp) gerçek olduğu konularında ittifak vardır. Bunun gibi bütün ibadet çeşitleri, evlilikle ilgili işler, sosyal adaletle ilgili konular, Allah düşmanları ile mücadele ve tebliğ faaliyeti için bitmez tükenmez gayret göstermek konusunda da bir ittifak vardır. Onlar arasındaki farklılıklar sadece ibadetlerin ve hükümlerin detayları üzerindedir. Mesela, Musa şeriatına göre namaz esnasında Kudüs mabedine dönecekken bizim Peygamberimizin şeriatına göre kişi, Kabe’ye yönelmek durumundadır. Musa’nın şeriatı, zina yapanların taşlanarak öldürülmeleri (*recm*) cezasını takdir etmişken, Muhammed’in şeriatı

* 18. yy.ın meşhur alimlerinden biri olan **Şah Veliyyullah ed-Dehlevî** (Ahmet b. Abdurrahim b. Vecihuddin Ömer) 1704-1762 yılları arasında Hindistan’da yaşamıştır. İlim geleneğine sahip bir aileden gelen Dehlevî, zamanının kıt imkanları ve kısır anlayışlarına rağmen kendini çok iyi yetiştirmiştir. İlk tahsilini babasından almış, Arapça, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimler yanında mantık, tıp, felsefe, kozmografya ve hesap ilimlerini de tahsil etmiştir. İlim birikimini insanlara aktarmak için Delhi’deki evi dar gelince zamanın sultanı Mahmut Şah daha sonraları *Dâru’l-Ulûm* olarak anılacak olan bir binayı Dehlevî’ye tahsis etmiş, açılışını da bizzat kendisi yapmıştır. Uzun bir ilmi mesai sonunda o, ıslahatçı, müceddid ve müctehit bir alim olmuştur. Ülkemizde daha çok *Hucetullahi’l-Bâliğa, el-Fevzu’l-Kebîr fi Usûli’t-Tefsîr* adlı eserleriyle tanınan ve tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe, tasavvuf gibi ilim dallarında Arapça ve Farsça pek çok eser yazan Dehlevî’nin eserlerinin tam sayısı bilinmemektedir. Ancak onun üzerine çalışma yapan bazı araştırmacılar kırk kadar eserini tesbit etmişlerdir. Pakistan’da *Şah Veliyyullah Dehlevî Akademisi* diye bir de akademi kurulmuştur. Bu akademi bütün yönleriyle Dehlevî’yi tanıtmayı ve eserlerini yayınlamayı amaçlamaktadır.

** Bu makale, J. M. S. Baljon’un **Religion And Thought Of Shâh Walî Allâh Dîhlawî** adlı eserinin 171-79 sayfaları arasında yer alan **True And False Religion** başlıklı XIII. kısmın tercümesidir. Bu tercümede, eserin E. J. Brill, Leiden 1986 baskısı esas alınmıştır.

Tercümede yazarın üslubu genel olarak muhafaza edilmiştir. Yazar, Dehlevî’nin eserlerinden alıntılarını tırnak içinde vermiş ve Arapça ve Farsça orijinal kavramları italik olarak gösterdiği için onlar olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Yazar Dehlevî’nin eserlerini genellikle kısaltılmış adlarla ve ilk baskılarını esas alarak referans vermiştir. Biz ise eserleri, tam ve orijinal adlarıyla verdik.

*** Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ 30 Rûm 30.

² *Budûru’l-Bâziğa*, 99.

³ *el-Mektûbu’l-Medenî*, 9.

⁴ Şah Veliyyullah, *el-Budûru’l-Bâziğa* adlı eserinde, Alem-i misal’de korunan **evrensel bir dinden** (*el-Milletu’l-Câmi’a*) bahseder. Bu evrensel dinden kaynaklanan belirli dinler, devamlı olarak zamanın şartlarına uydurulmuş olarak insanların oluşturduğu belli bir toplumun üzerine yağmurun yağdığı gibi gelmiştir. Buna ek olarak Allah, zaman ve mekanla sınırlı bu dinlerin gelmiş oldukları toplumdaki inanan bireylerin farklı kapasitelerine uygun olmalarını gözetmiştir (*el-Budûru’l-Bâziğa* 185).

⁵ *Hucetullahi’l-Bâliğa*, I,25.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

bu cezayı kabul etmekle beraber bunu sadece zina eden *muhsan* (meşru bir evliliğe sahip olan özgür kişi) bireylerle sınırlandırmış, bunların dışında kalan zaniler içinse sopa cezasını yeterli görmüştür. Bu kanun koymadaki (teşri) farklılıklar genellikle peygamberlerin karşılaşmış oldukları değişik durumlardan kaynaklanmaktadır. Binaenaleyh, Allah, ganimet almayı Yahudiler'e haram etmiřken⁶, ekonomik durumumuzun zayıflığını göz önünde bulundurarak bizim için onu şeran mübah⁷ kılmıřtır⁸.

Hükümlerdeki farklılık, toplumun eğilimlerinin farklılığı nedeniyle gözetilmek zorunda kalınan maslahatlardan (*masâlih*) da kaynaklanmış olabilir. Bu sebepten dolayı, eğitim görmedikleri ve okur-yazar olmadıkları için Cuma günü, Araplar için özel bir gün olarak tayin edilmiştir. Doğmatik prensipleri anlamak konusunda yeterince aydınlatılan Yahudiler için de Cumartesi özel gün yapılmıştır. Çünkü onların inançlarına göre Allah, yaratma işini o gün tamamlayıp dinlenmeye çekilmiřtir⁹.

Dinî bir tabiata sahip olmasına rağmen insan, Allah'a yakınlığı sağlayan vasıtaları (*iktirâbât*) genellikle tek başına elde edemez görünür. Bu sebeple "kurumsallaşmış dinlerin (*milel*) yerleşmesi için Allah'ın insanoğluna yardımı ve lufu zorunlu hale gelmiştir"¹⁰. Bundan dolayı zaman zaman bazı uygulamalar Allah tarafından mecbur kılınmıştır. Mensup oldukları dinin farklı ibadetleri ve gelenekleri sebebiyle birbirlerinden ayrılan insanlar, birbirlerini yermeye ve savaşmaya başlamışlardır. Böylece hakikat gizlendi. Böylesi durumlarda "azgın prenslere doğruyu gösteren bir kral gibi" muhalif dini topluluklarla meşgul olacak doğru yolu gösterici bir öndere (*imâm râşid*) acil ihtiyaç vardır. Daha doğrusu böyle bir zamanda, bütün dinleri ilga etmek için bir dinin gelmesi zamanı gelip çatmıştır. Gereksiz diğer dinleri ortadan kaldıracak olan böyle bir dinin başarısı için gereken şey, bir *şeriatın* kurulmasıdır ki bu şeriat, ister Arap olsun ister olmasın, yaşamaya elverişli bölgelerin insanlarına uygun **tabiî bir din** (*mezheb tabî'î*) için gerekli şeyleri saęlayabilir¹¹. Üstelik bu dini getiren *imâm*, "kendi halkının medeniyet düzeyi ve bilgisini hesaba katması ve onlara diğer milletlerden daha fazla önem vermesi gerekir. Bur sebepten sosyal, medeni ve dini esasların oluşturulması sırasında bu imamın takib edeceği en kolay ve en iyi yol, gönderildiği toplumun geleneklerini hesaba katarak hareket etmektir".¹² şah Veliyyullah başka bir eserinde şunu ileri sürer: "Allah, Peygamber vasıtasıyla Arapları, Araplar vasıtasıyla da dünyanın diğer topluluklarını ıslah etmeyi istemiştir. Binaenaleyh şeriatın hükümleri Arapların geleneklerine ve adetlerine uygunluk arzeder bir şekilde düzenlenmesi gerekmiştir"¹³.

Bu imam fertleri bir bütün olarak bu örnek dini kabul etmemiş olan bir toplumu kontrol etmek mecburiyetinde kalırsa, şah Veliyyullah bu toplumun tebaasını, aşağıdaki gibi üç kategoriye ayırmayı uygun görür:

1- Dini hükümlere (*dîn*) hem zahiren hem batinen uyanlar;

⁶ Bkz.: Tevrat, Joshua (Yeşu), VI,18.

⁷ Bkz.: 8 Enfâl 69.

⁸ *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I,86-9.

⁹ *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I,89.

¹⁰ *el-Budûru'l-Bâziğa*, 181.

¹¹ Aynı fikir İbn Sina tarafından da ileri sürülmüştür. (Bkz.: Seyyid Hüseyin Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, Cambridge 1964, 254).

¹² *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I,118.

¹³ *Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, 48.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

2- İstemeyerek *dîne* uyan ve ona karşı gelmeye yeltenmeyenler;

3- Alçak inkarcılar (*kâfirûn*). Ki onları lider, nasıl ki hayvanlar yük ve çiftçilikte kullanılıyorsa, benzer şekilde ürün hasadı ve harman yapma vb. işlerde istihdam eder. Lider diğer dinlere mensup kişilerin halkın içinde alenen kendi ibadetlerini yapmalarına engel olmalıdır. Buna ilave olarak, kafirler devletin işlerine iştirak, evlilik işleri, adam öldürme durumunda gereken tazminler (*diyât*) ve kısas (*kısâs*) gibi meselelerde müslümanlar ile aynı muameleye tabi tutulmamalıdır. Bu tür şartlar altında onlar, İslam'ı kucaklamaya teşvik edilmiş olabilirler¹⁴.

Yukarıda ikinci kategoride yer alan kişilere şüphesiz **münafık** (*munâfikûn / hypocrites*) ismi verilmiştir. Şah Veliyyullah bunları da iki gruba ayırır:

1- Dilleriyle imanı itiraf ettiği halde kalplerinde küfr (*infidelity*) yerleşmiş kişiler. Şu Kur'an ayeti onlara işaret eder: "Onlar cehennem ateşinin en alt kısmında yer alacaklardır" (4 Nisâ 1459).

2- İmanlarında kayıtsız olanlar. Şu tür insanlar bu gruba dahildir:

- a- Daima buldukları ortamın geleneklerine uyum sağlayanlar: Eğer onlar müslümanlar arasında yaşarlarsa müslüman olurlar, ve eğer kendilerini kafirlerin ortasında bulurlarsa, kafir olurlar;
- b- Zihinleri, Allah ve O'nun Rasulü için sevgiye yer kalmayacak kadar dünyevî mutluluklarla meşgul olanlar;
- c- Ahirete harcamaya hiç zamanları kalmayacak kadar, hayatın ihtiyaçlarını elde etmeye kendini kaptırmış kimseler;
- d- İslam bağını boyunlarından hala çıkarmamalarına rağmen Peygamberi-mizin elçiliği hakkında şüphelere veya yanlış anlayışlara sahip olanlar. Onların şüpheleri şu gibi konularla alakalıdır: Peygamberin ortaya çıkışı insanoğlunun varoluş kanunlarına aynı derecede maruzdur, İslam dininin yerleşmesi fetih savaşları vasıtasıyla olmuştur vb.
- e- Kendi kabilesine mensup olanlara sevgisinden dolayı sadece onlara yardım edip diğer müslümanlara ve İslam davasına zarar veren insanlar¹⁵.

Bu münafık grupların birincisi **imanda nifaka** (*dissimulation*) düşmüşler; bundan dolayı da cehenneme mahkum olmuşlardır. İkinci grupta yer alan insanlar, **davranış** veya **ahlakî nifak** suçunu işlemişlerdir¹⁶.

Delhili ilahiyatçı yukarıdakine benzer şekilde kafirler de iki gruba ayırır:

1- Müşrikler: Onların temel hataları; Allah ile kendileri arasında aracılar ve ihtiyaçlarını karşılayanlar olduklarına inandıkları belli bazı kutsal şahıslara ve meleklerle bağlı kalmalarıdır¹⁷.

¹⁴ *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I,119.

¹⁵ Şah Veliyyullah bir başka yazıda, Şeriat hakkında yeteri kadar araştırma yapamayacak kadar şiire ve matematiğe dalmış olan kişileri de münafıklar arasında saymıştır (*Eltâfu'l-Kuds fi Letâifu'n-Nefs*, 63).

¹⁶ *el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*, 37.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

- 2- Yahudiler ve Hristiyanlar: Hristiyanlar, Hz. İsa'ya bahşedilen ve başka hiç bir kimseye nasip olmayan özellik, yani tabii bir sebep olmadan Allah tarafından yaratılmış olması konusunda en temel yanlışı yapmışlardır: Allah'ın İsa'ya olan sevgisi sebebiyle bu şekilde onu yarattığı söylenmektedir. Yahudiler de, benzer bir şekilde Üzeyir'i (Ezra) eşsiz biri olarak yani, literal anlamda Allah'ın oğlu, kabul etmişlerdir. Bu tamamen yanlıştır, açıkça bir mecazdır¹⁸. Bu inançları yanında, her iki grup da Muhammed'in risaletini yalanlar.

Bununla beraber, Peygamberimizin risaletini ilan etmeden önce yaşamış olan Yahudiler ve Hristiyanlar, ebedi Cehennemlik olmayıp ceza müddetini doldurduktan sonra Cennete girecek olan en zararsız münafıklar (*munâfikûn*) grubuna dahil edilebilirler. Bu sonuç şu Kur'anî ifadededen çıkarılmıştır: "Biz elçi göndermedikçe bir topluma azab etmeyiz"¹⁹ (17 İsrâ 15)²⁰.

Yukarıda zikredilen gruplar içerisindeki ilk kategorinin (yani, *dîne* zahiren ve batinen uyan insanlar) en belirgin özelliği (Allah'a) *imandır*. İmanın özü ve hedefi kendisiyle insanın olgunlaşmış bir şahsiyet haline geldiği *ihşâna* (manevi mükemmellik) ulaşmaktır: "İhsana ulaşmaya çalışan kişi ... kendini *lâhût* alemine (World of divine Essence) dalmaya adanmıştır ... Böylece kul, uzaktan Allah'ı gören konuma ulaşır ... (Bunun bir sonucu olarak da) Allah'ın nuru ve emniyeti (*sekîne*) onun üzerine iner"²¹.

Şah Veliyyullah *ihşâm* üç dereceye ayırır. Birincisi; bilim, askerlik, sanat gibi işlerle meşgul olan insanlar içindir. *İhşâmın* bu şekli, *du'a* (kişisel yakarışlar) ve *zıkr* (kendisini Allah'a vermek ve iç huzurunu kazanmak için belirlenmiş belli bazı sözcükleri çokça tekrarlamak) gibi dini aktivitelerle ilgilidir. İkinci derece; Hak yolda yürütmeyi arzulayan insanlar içindir. Burada yapılan ibadetler oruç, gece ibadeti, Kur'an okumayı içerir. Üçüncü derece ise; *fenâ* ve *bekâya* ulaşmayı arzulayanlar içindir. Bu makamı elde eden kişi *yâd dâste* (hayal ve kelimelerden tamamen soyutlanmış olarak Vacibu'l-vucûd'da yoğunlaşmak) iletilmiştir. Bu dereceye ulaşmak suretiyle kişi, Allah'ın rengine boyanmış olur²².

¹⁷ Fakat Şah Veliyyullah'a göre müşrikler, mesela, cevherlerin (*cevâhir*) yaratılması konusunda Allah'a ortaklar koşmazlar. Benzer şekilde onlar, kozmik olayların yönetimini sadece Allah'ın gözetimine terkederler. Dahası onlar, eğer Allah bir şeye karar vermişse onu hiçbir kimsenin engelleyemeyeceğine de inanırlar (*el-Fezu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, 16).

¹⁸ Başka yerde Delhili ilahiyatçı 'oğul (son)' teriminin, Yeni Ahit'in konteksinden de anlaşılabilceği gibi 'sevilen', 'tercih edilen' veya 'seçilen biri' anlamına gelebileceğini öne sürer (*el-Fezu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, 33). Dehlevî, Hristiyan Teslis inancına da ilginç mistik bir yorum getirir. Onun ışıldayan nokta yani *haceru'l-baht* dediği mistik anlayışına uygun olarak Hz. İsa, kendinde üç ayrı unsur keşfetmiştir. Bunlar; *nefs-i küllî* ile ilişkili olan *nefs-i nâtika*; *tecelliyi a'zam* ile ilişkili olan *rûh-u semâvî* ve nihayet *zât-ı baht* ile ilişkili olan *haceru'l-baht*tır. Bu benzetme yoluyla Hristiyan ilahiyatçılar üç şahıs üretmişlerdir: birisi *zât*'ın yerini tutan 'Baba', ikincisi *nefs-i küllî* ile aynı anlamda 'Oğul' ve üçüncüsü de *tecelliyi a'zam* ile eşit anlamda 'Ruhulküds (Holy Ghost)' (*Eltâfu'l-Kuds fî Letâifu'n-Nefs*, 120).

¹⁹ *Hizâne*, 10.

²⁰ Böylece Şah Veliyyullah şu sonuca varır: Hz. Muhammed dinini ilan eder etmez, "Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmaya çabalayan bütün insanlar için bu din zorunlu kılınmıştır. Bir Yahudi ve Hristiyan'ın, gerçek ve doğru dine, ona hiçbir şey eklemeksizin girmeyi istemesini varsayarsak bile –her ne kadar Hz. Muhammed tarafından getirilen dine giriş ve onun peygamberliğini tasdik onların kemali ve Allah'a yakınlığı için gerekli olmasa da– İslam'a girmek başka bir nedenden dolayı gereklidir. Hakikat şu ki, sosyo-ekonomik gelişmenin dördüncü aşamasında Hz. Muhammed aracılığıyla bu orijinal ve gerçek dine girilmesinde Allah'ın amacı, itaatsizlik ve isyan fiilini ondan uzaklaştırmaktır ... Sonuç olarak, bu andan itibaren Allah'ın rızası ve hoşnutluğunu kazanmak, Muhammed'in getirdiği dine uyma ve onun peygamberliğini samimi olarak kabul etmeye bağlıdır" (*el-Budûru'l-Bâziğa*, 199).

²¹ *el-Budûru'l-Bâziğa*, 112.

²² *Tefhimât-ı İlâhiyye*, I,86.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Genel olarak konuşmak gerekirse, imanın iki ayrı çeşidi olduğu kabul edilebilir:

- 1- Hayatı ve serveti korumak gibi bu dünya hayatı ile ilgili durumlara dayanan iman. Böylesi bir imanın karşıtı *küfrdür* (imansızlık). Onun şartı da görünürde dinin şartlarını yerine getirmektir. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Namazımızı kılan, kiblemize yönelen, kestiğimizi yiyen her kimse Allah’ın ve Rasulü’nün korumasını kazanmış (*zimme*) bir müslümandır. Artık sizin emniyetiniz garanti eden Allah’a ihanet etmeyin”²³.
- 2- Cehennemden kurtulmak ve Cennette nimetlere kavuşmak gibi ahiret ile ilgili durumlara dayanan iman. Bunun zıddı *nifaktır* (riyakarlık). Onun şartı; imanı açıklayan her tür söz, övgüye değer her fiil ve erdemli her tür davranıştır. Sadece bu durumda kelimenin tam anlamıyla imanın gereklerini yerine getirmiş oluruz ve artan veya eksilen iman da budur²⁴.

Bugüne kadar Hindistan’lı Sünniler, Şi’ilerin de kendileriyle aynı imanı taşıdıklarını kabul etmek konusunda zorluk çekmişlerdir. Bu anlayışa göre Şi’î bir imamın arkasında Sünni birinin kıldığı namaz geçersizdir ve tekrar kılınmalıdır. Kızını Şi’î birisi ile evlendiren bir Sünninin *imâm* olması düşünülemez bile²⁵.

Şah Veliyyullah’ın zamanında devamlı gündemde olan Sünni-Şi’î anlaşmazlıkları, Hindistan müslüman toplumunun istikrarını sürekli tehdit eden bir hal almıştır. Bu yüzden, bu birlik elçisinin kendisini bu iki gurubun anlaşmazlıklarını çözme vazifesine adanması çok tabiidir.

En önemli ihtilaf noktalarından birisi, her zaman bilindiği gibi, seçilmiş olan ‘*râşid*’ halifelerin kişisel olarak bu vazifeye layık olup olmadıklarıdır. Şah Veliyyullah’ın iki önemli çalışması bu konuyu işlemektedir. Bu iki kitabın Arapça değil de Farsça yazılmış olması bile, onların bu ülkedeki özel konularının dikkate alındığını gösterir. Bu düşünce her iki kitabın girişlerindeki ifadeler tarafından da teyit edilmektedir. Bu iki eserden birisi olan *Kurratu’l-‘Ayneyn bi Tafdili’ş-Şeyheyn* adlı kitabına yazar, bu kitabı “sapık *işrâk* görüşler” nedeniyle şaşırmış olan insanların şüphelerini bertaraf etmek için sevgili öğrencisi Muhammed Emîn el-Keşmîrî’nin isteği üzerine kaleme aldığına işaret ederek başlar. Diğer kitap olan *İzâletu’l-Hafâ ‘an Hilâfeti’l-Hulefâ*’nın başında ise o şöyle yazar: “İlan ediyorum ki günümüzde Şia’nın bidatı iyice ortaya çıkmıştır ... ve bu ülkede bir çok insan ‘raşid’ halifelerin hilafetinin meşruiyeti (*isbât*) konusunda şüphededir”.

1740 da tamamlanan *Kurratu’l-‘Ayneyn*’de savunulan konu, Hz. Muhammed’in zamanında egemen olan manevi atmosferin ilk iki halifenin idaresi boyunca devam ettiği ve onların ölümü ile de son bulduğudur. Yani Ebu Bekir ve Ömer, peygamberliğin çizdiği yolda yürümüşlerdir. Ali’nin hilafeti, zahitlik çağını resmen başlatmıştır ve zahitler peygamberlere göre daha aşağı rütbede oldukları için Ali, seleflerine göre daha aşağı seviyede kalmıştır. Doğal olarak bu, Ali’nin Hz. Muhammed’den sonra ümmetin ‘en üstün (*efdâl*)’ kişisi olduğunu ittifakla kabul eden Şi’ileri doğrudan çürütmektedir.

²³ *Buhârî*, Kitâbu’s-Salât, 28.

²⁴ *el-Budûru’l-Bâziğa*, 202; *Tefhimât-ı İlähiyye*, II,63.

²⁵ *Fetâvâ-i Dâri’l-‘Ulûm-i Devbend*, Devbend 1976, sayı: III, sayfa: 139, 237.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Yirmi yıl sonra, yani hayatının sonuna doğru Şah Veliyyullah, *İzâletu'l-Hafâ* adlı eserini yazdı. Bu eser hilafet hakkında daha genel ve daha ayrıntılı bir inceleme olmasına rağmen, orada orada yer alan görüşler *Kurratu'l-'Ayneyn*'de açıklananlardan pek farklı değildir. Ancak Delhili alim, be meselede daima kendi bakış açısına güvenmemiştir. 1733 tarihli daha önce yazmış olduğu kitabı *Fuyûdu'l-Harameyn*'de, eğer o içsel zorlamasına uymuş olsaydı, Ali'yi diğer üç raşit halifeden daha üstün gören muhabbetini öne çıkararak Ali'ye kesinlikle daha üstün bir makam vermiş olacağını itiraf eder²⁶. Hz. Muhammed ile bizzat görüşme fırsatı bahşedilen bir rüyayı aşağıdaki şekilde anlatır: “Ali'nin, Ebu Bekir ve Ömer'den daha üstün soylu, anlayışta daha ileri ve daha yiğit olmasına ve sufilerin büyük çoğunluğunun kendi tarikat silsilesini ona bağlamalarına rağmen bu ikisinin ondan daha faziletli kabul edilmesinin gerçek sebebini sordum ...”. Bunun üzerine Peygamber ona, ilk iki halifenin peygamberlik misyonunu tamamlamalarından ve kendilerine has özelliklerden²⁷ kaynaklanan üstünlüklerinin evrensel olduğunu; bunun aksine zahitlikle ilgili Ali'ye özgü yüceltmenin ise ‘tarafgir’ yani daha aşağı seviyede olduğunu açıklamıştır²⁸.

Harameyn'de kendine bahşedilen rüyaların yanında Şah Veliyyullah, dört büyük halifenin fazilet sıralaması hakkında malumat içeren bir takım mistik tecrübeler (*vâki'ât*) de kazandı. Örneğin o şöyle söylemektedir: “Faziletli insanların himmetlerinin (*himem*) toplanma noktası olan *hazîru'l-kuds* ile temasa geçtikten sonra Ebu Bekir ve Ömer'in ruhlarının yüceliğini Ali'ninkinden farklı olarak bulduk. Bu iki şeyhin ruhlarının nurları, büyük bir meşalenin göz kamaştırıcı ışıkları gibiydi ve onlar Hz. Peygamber'in ruhunun nurları ile birbirine karışmış idi ... Aynı zamanda, Peygamber'le olan bağından dolayı Ali'nin ruhunun saçtığı ışığın, asıl kaynağını güneşten alan ayın ışığı ile karşılaştırılabileceğini anladık”²⁹.

Bu ilahi kaynaklı bilginin Kur'an'ın öğretisiyle uyum sağladığını göstermek, Şah Veliyyullah için zor olmayacaktı. Bu uyumu gösteren Kur'anî ifade şöyledir: “... Allah onlar için beğendiği dini sağlamlaştıracaktır... ” (24 Nûr 55)³⁰. “İlk halifelerin saltanatına ilişkin bir ilham” olan bu ayet; seçilmiş bir dinin daima gizli olması ve Peygamber'in soyundan gelen (*ehl-i beyt*) imamların sürekli *takiyye* (dinlerini ve dini vazifelerini muhaliflerinden saklamaları) yapmaları gerektiğini savunan İmamiye mezhebi mensuplarının kusurlu olduğunu gösterir. Bu görüş şu ayetten de çıkarılabilir: “Allah, Hak dinini diğer bütün dinlere galip getirecektir”³¹. İlahi hikmete uygun olarak bu vaat, Muhammed'in zamanında tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu nedenle halifeler, bu vadin gerçekleşmesi için tayin edilmişlerdir³².

²⁶ *Fuyûdu'l-Harameyn*, 33. Rüya.

²⁷ Şâh Veliyyullâh aynı pasajda, Ebu Bekir ve Ömer'in Peygamber'in kabrinin yanına defnedilmelerinin kesinlikle anlamsız olmadığına dikkat çeker.

²⁸ *Tefhimât-ı İlâhiyye*, I,246; *Kurratu'l-'Ayneyn*, 331; *Fuyûdu'l-Harameyn*, 22. Rüya.

²⁹ *Kurratu'l-'Ayneyn*, 330; *Tefhimât-ı İlâhiyye*, I,244.

³⁰ *İstihlâf* ayeti olarak bilinen bu ayet, genellikle Emeviler'in veya Abbasiler'in saltanatına işaret ettiği şekilde yorumlanmıştır.

³¹ 9 Tevbe 33.

³² *İzâletu'l-Hafâ*, I,20.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Başka münasebetlerle de Şi'î akidelerin değerlendirilmesi için Peygamber'in görüşü sorulmuştur: "Peygamber'in *rûhundan*; *ehl-i beyte* aşırı sevgi göstermekle övünen ve Ashaba iftira eden Şi'a hakkındaki nihai değerlendirmesini sorarak öğrendim. O da ruhani dil aracılığı ile, onların itikadının (*mezheb*) temelsiz olduğunu ve bu temelsiz itikadın da *imâm* anlayışında kendini açığa vurduğunu bana açıkladı. Eğer iyice araştıracak olursan onların düşüncelerine göre bir *imâmın* yanılmaz (*ma'sûm*) olduğunu, sorgusuz itaat edilmesi gerektiğini; onun bütün insanlık için seçilmiş ve gizli vahiyler (*vahiy bâtin*) alan birisi, diğer bir değişle onun, bir peygamber veya benzer bir şey olduğunu anlarsın. Hakikatte Şia, Muhammed'in 'peygamberlerin sonuncusu' olduğunu kabul eden doktrini inkar etmektedir"³³.

Ancak, Şia hakkındaki değerlendirmesi dakik bir incelemeyle ele alınırsa Şah Veliyyullah'ın dengeyi korumayı tercih ettiği sonucu çıkarılır. Bu tavırla Şia hakkında eleştirilerini yaparken dengeyi korumak için on iki imama içten takdirini şu ifadeleriyle göstermiştir: "(Ramazan'ın son on günlerinden birinde camide itikaf sırasında) *ehl-i beyt* neslinden gelen *imâmların* ruhlarını (*ervâh*) çok haşmetli çehre ve çok güzel bir halde '*hazîru'l-kuds*da gördüm. Bundan da onları reddetmenin veya onlara karşı kötü niyetli olmanın çok tehlikeli olacağını anladım"³⁴. "On iki *imamın* bir ve aynı kökten gelen ağacın *kutubları* (veliler silsilesinin en başında gelenler) olduklarını ve onların silsilesinin tamamlanıp bu dünyadan ayrılmalarının tabii sonucu olarak da mistisizmin (*tasavvuf*) yayıldığını anladım"³⁵.

Bununla birlikte Şah Veliyyullah'ın 'raşit' halifelerin seçilme tarzı hakkındaki görüşü, Sünni görüşlerden ziyade Şi'î öğretileri ile ilginç bir şekilde mutabakat gösterir: Bu konuyu o şöyle tartışır: "İnsanlar tabiatlarında yerleşmiş olan arzularının peşine düşerler ve Şeytan onların içlerinde kanın dolaştığı gibi dolaşır. Bundan dolayı, eğer bir halife insanların *reyi* (görüş) ile (yani insanların kendileri tarafından) seçilmiş olursa, bu seçim sonucu, hilafet görevleri ile ilgilenmeyen adaletsiz bir halife seçilmiş olabilir ... Halbuki güçlü bir halifelik kurumu, tayin (*nass*) ve Şari'nin (yani Hz. Muhammed) imaları (*işârât*) ile atanmış güvenilir bir halife tarafından temsil edilmeyi gerektirir"³⁶.

Delhili ilahiyatçı, bir halifenin günahattan korunmuş (*mahfûz*) olması gerektiğini iddia ederken yine İmamiye'nin görüşü ile paralellik arzetmekte, fakat, Sünni inancı ile ters düşmektedir³⁷. Burada onun *teklîfe* (sorumluluk yüklenme) yaptığı vurgu³⁸, gerçekten Sünni görüşlerden daha çok İmamiye'nin görüşlerine uygundur³⁹. O, şeriatın tam anlamıyla güvenilir bir yorumu konusunda sadece *vasiyyûna* (vekiller) güvenebileceğini iddia ederken de İsmailî (lerin imamet konusundaki) görüşleriyle benzer

³³ *Tefhimât-ı İlâhiyye*, II,244; *İntibâh fî Selâsili Evliyâ'illah*, I,8.

³⁴ *Tefhimât-ı İlâhiyye*, I,107.

³⁵ *Tefhimât-ı İlâhiyye*, II,245.

İki yüzyıl sonra Henry Corbin, araştırmasının sonucunu şu cümlelerle ifade ederken aynı sonuca varmıştır; "İmamet mistik tecrübe içinde yeşerir ... Dahası o, böyle bir tecrübenin ön kabulüdür" (*Historie de la Philosophie Islamique*, Paris 1964, 149).

³⁶ *İzâletu'l-Hafâ*, I,10.

Krş.: Hasan b. Yusuf b. Ali b. Mutahhar el-Hillî, *el-Bâbu'l-Hâdi 'Aşar* (Şii itikat prensipleri üzerine bir çalışma olup W. M. Miller tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir) London 1958, 68: "İmamın seçiminde tayinin (*nass*) Allah ve Rasulü tarafından yapılabileceğini konusunda ittifak vardır... Sünniler ise derler ki, halk (*ümme*) yönetici olarak herhangi birini kabul ettiği zaman o kişi İmam olur...".

³⁷ *İzâletu'l-Hafâ*, I,264.

³⁸ *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I,19-25.

³⁹ el-Hillî, *el-Bâbu'l-Hâdi 'Aşar*, 96.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

sonucu paylaşmaktadır⁴⁰, çünkü İsmaililer'e göre "Allah Rasulü'nün göğsünden gelen şeriat bilgisi onların (vekil imamlar) nasibine düşer⁴¹". Şah Veliyyullah'ın İsmaililer'le benzerlik arzeden diğer bir görüşü de, tarihin sonuna kadar gelişmenin devam edeceğine olan kesin inancıdır. Dolayısıyla Henry Corbin'den öğrendiğimize göre, Hamiduddîn Kirmanî (ö. 1021) *Kitâbu'r-Riyâd* adlı eserinde, Dehlevî'nin asrının geçmiş asırlara göre daha gelişmiş ve üstün olduğundan bahsetmiştir⁴².

⁴⁰ *Tefhimât-ı İlâhiyye*, II,135.

⁴¹ Krş.: H. Halm, *Kosmologie und Heilslehre der frühen İsmâ'iliya* (Wiesbaden 1978), 21.

⁴² Bkz.: Nâşir-i Hüsrev, *Câmi'u'l-Hikmeteyn*, edition: H. Corbin, (Tahran 1953), 58.